

LIBERTATEA UMANĂ CA EXPRESIE A ETHOSULUI PROTESTANT LA WILLIAM JAMES

Drd. Teofil POPESCU

*Facultatea de Filosofie, Universitatea din București
teoally@yahoo.com*

Abstract: Human Liberty as an Expression of the Protestant Ethos at William James

William James is one of the most prominent philosophers of the late nineteenth century and early twentieth century in America. He has come to be known for his theory of pragmatism. But one of his major themes is, human freedom. In this paper I will take in consideration his view on freedom, based on three major treatises of his works: *The Will to Believe*, *Pragmatism* and *A Pluralistic Universe*. I will conclude with a correlation between his view on freedom and the Protestant ethics, specific to the Reformed societies, stated by Max Webber.

Keywords: freedom, consciousness, tolerance, pragmatism, reformation

Educația lutherană pe care a primit-o William James s-a văzut în abordarea sa, cu semnificații religioase, a ideii de libertate¹, arătând importanța credinței în dezvoltarea personală a individului, dar și impactul pe care aceasta o are asupra sa, în relaționarea la ceilalți oameni. El a revizuit concepțiile mai noi de la începutul secolului XX, care, odată cu descoperirile științifice din acea perioadă, tindeau să reducă metafizicul la ceea ce se poate cunoaște empiric.

William James introduce noțiunea de „voința de a acționa”. Aceasta este exprimată prin atașamentul omului la o ipoteză, care, așa cum explică el, poate fi „vie” sau „moartă”, în sensul de adevărată sau falsă. Dar

¹ William, JAMES, *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, Longmans Green & Co, New York, 1919.

faptul de a fi „vie” sau „moartă”, nu ține de veridicitatea sau falsitatea ei intrinsecă, ci ține de felul în care o concepe individul ca adevărată sau falsă. „O ipoteză vie”, spune James, „este una care pare o posibilitate reală celui cărui ea îi este propusă”². Cu alte cuvinte, individul trebuie să se regăsească în sistemul de referință circumscris ideii respective. În această discuție, folosindu-se de bagajul psihologic pe care îl are James își dezvoltă teoria, prin îmbinarea premiselor filosofice și psihologice la care aderă.

Libertatea de a alege³ este definită prin noțiunea de opțiune. Opțiunea este considerată ca fiind adevărată, datorită anumitor caracteristici care îi validează statutul de opțiune. În primul rând, ea trebuie să fie vie, în sensul că, trebuie să presupună realități tangibile mediului nostru de interacțiune. Adică, să presupună afirmații care se pot îndeplini. Spre exemplu, dacă i se spune unui creștin să păzească principiile islamice sau budiste, pentru el este o opțiune moartă, deoarece nu se regăsește în niciun sistem dintre cele două. Dimpotrivă, dacă i se spune să aleagă între credința creștină și panteism, opțiunea aceasta ar avea logică, deoarece se regăsește în sistemul de referință creștin, și astfel opțiunea poate fi reală pentru el. În al doilea rând, opțiunea trebuie să-l constrângă pe individ. Dacă opțiunea se poate evita, atunci ea nu este o opțiune veritabilă. Opțiunea trebuie să îl pună în imposibilitatea de a refuza să aleagă. În al treilea rând, ea trebuie să fie importantă. Dacă opțiunea pe care o face individul nu are nicio implicație reală pentru el, atunci ea nu poate fi veritabilă.

Tendența omului de a respinge orice teorie care nu îi aduce niciun folos, dovedește spiritul pragmatic dominant, desigur, în sensul bun al cuvântului, chiar dacă inconștient, de care este mânat, atunci când este vorba să își aleagă credințele și valorile. James susține că omul își exprimă libertatea de a alege în funcție de implicațiile reale ale crezurilor sale⁴. Nimeni nu prea este dispus să adopte un crez care nu îi promite nimic. Chiar și credința creștină este cât se poate de pragmatică, când vine vorba de câștigul imediat, pe care îl aduce. Desigur, ne gândim la întrebarea adresată lui Isus Hristos, de către Petru: „Noi am lăsat totul și Te-am

2 Ibidem, p. 2.

3 Ioan-Gheorghe ROTARU, „Adevărata libertate sau slobozenie”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură „Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 234-238.

4 Ibidem, p. 10.

urmat. Ce răsplată vom avea?”⁵. Totuși, este adevărat că în ce privește rezultatele imediate ale credinței creștine, acestea nu vin totdeauna, așa cum se așteaptă. Pentru mulți, nu mai rămâne decât gândul la răsplata din lumea viitoare. Unii vor zice, pe bună dreptate, că aici dispăre orice urmă de pragmatism din religia creștină. Totuși, James fiind un pluralist convins, își exprimă credința într-o realitate mai amplă, din care lumea vizibilă nu este decât o părțică. În acest sens, putem spune totuși, că și fără rezultatele imediate, credința creștină manifestă un soi de pragmatism pe termen lung, care, desigur, nu este acceptabil empiristului.

Un alt aspect al problemei, este prețul pe care îl au alegerile noastre. Convingerile și implicit alegerile pe care le facem în virtutea acestora, sunt influențate uneori de sentimentele sau emoțiile pe care le nutrim. Pariul lui Pascal constituie pentru James studiu de caz. Este adevărat că un budist sau hindus, nu ar fi mișcat de o asemenea ipoteză, deoarece i s-ar părea irelevantă. Însă pentru un creștin, pariul lui Pascal ar fi o forță motivatoare. De partea lui, James este un creștin convins, și postulează ideea unui Dumnezeu personal. Totuși, în acest punct el ajunge să arate că rațiunile empiriste se întrevăd în fiecare alegere a noastră, deoarece suntem înclinați să cântărim ideile, nu după sursa lor, ci după finalitatea lor. Până la urmă, tot ceea ce contează este rezultatul final. Trebuie spus totuși, că pragmatismul lui James nu se construiește pe premisa „scopul scuză mijloacele”, deoarece el accentuează responsabilitatea individului față de societate, și nu ar recomanda încălcarea normelor morale de dragul atingerii scopului.

Toate faptele concrete trebuie să fie motivate de crezuri care să le justifice. De fapt William James susține că pentru a face o alegere sau pentru ca un anumit fapt să se poată concretiza, este nevoie de o credință puternică, care creează momentul. În acest punct al argumentului său, el afirmă că „sunt cazuri când, un fapt nu se poate realiza dacă o credință preliminară nu îl precede”. „Și ar fi absurd”, continuă el, „să spunem că o credință care precede evidențele științifice este imoralitate de cea mai joasă speță”⁶. Cu siguranță, exercitarea libertății individuale impune o acțiune de ordin personal, care este de fapt oglindirea credinței motivatoare. „În lucrurile în care acțiunea proprie este necesară, atunci credința este o

5 Mat. 19:27; cf. Marcu 10:28; Luca 18:28.

6 Ibidem, p. 25.

necesitate obligatorie, posibilă și indispensabilă”. Pentru James, marea alegere pe care o face omul, marele exercițiu de libertate, este să decidă dacă se merită sau nu, să creadă în Dumnezeuul creștin și în premisele credinței creștine. În demersul său de a convinge scepticii că se merită să creadă, el corelează credința, știința și moralitatea prin silogismul următor: mai întâi, spune că știința confirmă existența lucrurilor; apoi, el spune că moralitatea împarte lucrurile în bune și rele; în cele din urmă, se invocă credința, care face două afirmații: prima, lucrurile cele mai bune sunt cele eterne; a doua, dacă credem că cele mai bune lucruri sunt cele eterne, va fi ferice de noi. Acum, dacă aceste două afirmații ale credinței sunt adevărate, ele vor fi confirmate de experiență și de moralitate, în sensul că, alegerile credinței au rezultate observabile și vădit pozitive. Așadar, credința este în primul rând, o opțiune „vie”, adică viabilă. În al doilea rând, ea constrânge, și în al treilea rând, ea este o chestiune de viață și de moarte.

De cealaltă parte, scepticismul este o opțiune care afectează diametral opus destinul omului. Conform lui William James, scepticismul nu evită problema existenței umane, ci este una dintre cele două opțiuni, deoarece într-o problemă de viață și de moarte, nu poate exista teren neutru. Pentru el, scepticismul „este o opțiune riscantă”⁷, deoarece este mai logic să îți asumi riscul de a te înșela, decât să-ți asumi riscul de a pierde totul. Iar aceasta presupune un act de voință din partea individului, care are ca rezultat una din cele două opțiuni.

O altă problemă pe care o abordează James este toleranța. Toleranța este o expresie a exercitării libertății și a respectului pe care îl datorăm celor cu opinii și obiceiuri diferite de ale noastre. Ea nu înseamnă în mod neapărat adoptarea ideilor și stilului de viață al celuilalt, care gândește și se comportă diferit de noi, ci înseamnă acceptare reciprocă, atâta timp cât interesele și mediul de interacțiune nu se intersectează în mod conflictual. Dacă nu există reciprocitate, atunci ea nu se mai numește toleranță, ci constrângere. Când cineva este constrâns să adopte idei sau practici neacceptate de el, atunci el este pus în situația de a se dezice pe sine. În cazul acesta, libertatea individuală este compromisă. În momentul în care libertatea mea îngrădește libertatea altcuiva, ea nu mai este libertate, ci

7 Ibidem, p. 26.

devine un comportament agresiv și abuziv⁸, sau, orice acțiune a mea care îngreșește acțiunea celuilalt, este o îngrădire a propriei libertății⁹

Trecând la alt aspect al problemei, în eseuul său, *Great Men And their Environment*, William James aduce în discuție formarea de oameni mari, cu impact asupra societății. Cum se nasc astfel de oameni? Ce factori influențează dezvoltarea lor? Diferența între indivizi, spune James, este dată de influențele acumulate, de deciziile și de acțiunile lor¹⁰. Luând ca exemplu teoria lui Darwin cu privire la selecția naturală, William James pornește într-un raționament convingător către concluzia sa. Deși menționează că este un adept al liberului arbitru, el se debarasează în acest demers de crezul său, pentru a defini diferențele esențiale între indivizi. Cel puțin pentru acest moment, el vorbește pe baza premiselor deterministe. Desigur, fiind un protestant, familiarizat cu concepțiile calvine, el ia în considerare etica lor de dragul discuției. Dar preocuparea sa în acest punct, este să arate care este factorul decisiv în diferențierea indivizilor. Răspunsul său este, că mediul de dezvoltare și cel în care trăiesc oamenii este definitoriu.

Folosindu-se de teoria selecției naturale a lui Darwin, el spune că oamenii nu sunt doar influențați de mediul lor, ci sunt produsul acestuia. Conform teoriei evoluționiste, girafele spre exemplu, au gâtul lung, pentru că au trebuit să se adapteze mediului lor de viață. Hrana lor este în copacii înalți. Dar nu ele s-au adaptat unui asemenea mediu. Ele au fost mai degrabă create de un astfel de mediu, spune James¹¹.

Dezvoltarea ca individ și impactul asupra societății nu este dat doar de mediul de viață, ci și de timpul propice. James spune că geniile pot rămâne necunoscute, dacă nu se nasc la timpul potrivit. Dacă se nasc prea devreme, sunt trimiși la ospiciu, dacă se nasc prea târziu, vor muri în anonimat¹². Dezvoltarea personală a individului depinde de doi factori decisivi: moștenirea fiziologică și mediul social. Acestea sunt condiții *necesare* nașterii unei astfel de personalități.

8 John Stuart, MILL, *Despre Libertate*, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 80-91.

9 Mark CAUCHI, *Unconditioned by the Other: Agency and Altiety in Kant and Levinas*, in *Idealistic Studies*, Volume 45, 2015, pp. 125-147.

10 William, JAMES, *Great Men And their Environment*, in *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, p. 218.

11 Ibidem, p. 222.

12 Ibidem, p. 230.

Dar pentru realizarea unui anumit fapt, sunt necesare și condiții *suficiente*. Voința proprie de asumare sau respingere, joacă un rol definitiv. Totuși, dezvoltarea individului ca persoană, nu necesită doar voința sa de a-și asuma moștenirea genetică și culturală. Aceasta este afectată și de atitudinea pe care el o are față de grupul social din care face parte și viceversa.

În concluzie, William James spune că importanța inițiativei individuale este vitală. Bineînțeles, această concluzie este fatală pentru adepții teoriei evoluționiste, care nu găsesc niciun rost inițiativei și deliberării în procesul evolutiv, ci doar instinctului. Dacă evoluționiștii neagă acest aspect, atunci teoria lor este „o concepție absolut vagă și neștiințifică”¹³. O ultimă discuție pe care o abordează James la acest capitol, este aportul mediului în dezvoltarea mentală. Fondul nostru mental ca indivizi, este dat de trăirile care persistă în amintirile noastre, probabil în subconștient. Obiceiuri, crezuri, limbajul cu care am crescut și toate particularitățile noastre, constituie un fundal inconștient în definirea personalității noastre, care nu este atât de mult influențată de prezent, cât este de trecut.

Într-un alt eseu de al său, *The Importance of Individuals*, James arată importanța diferențelor dintre indivizi și impactul pe care îl au aceste diferențe în plan social. Diferențele nu trebuie să fie mari. „Oricât de mici”, după cum spune prietenul său tâmplar, „sunt foarte importante”¹⁴. Ceea ce contează nu este dimensiunea diferenței, ci rostul ei, cât și natura sau tipul. Fiecare om are o filosofie proprie¹⁵. Însă fiecare filosof trebuie să își limiteze libertatea individuală. În actul filosofării, omul trebuie să renunțe pe cât posibil la temperamentul său, deoarece „temperamentul nu este o rațiune admisă de convenție”, în timp ce în actul filosofic omul recurge la „rațiuni impersonale pentru a-și stabili concluziile”¹⁶. Concluziile sunt marcate profund și involuntar de temperamentul fiecărui individ. Pentru fiecare om, realitatea are o conotație personală, individuală, și fiecare își concepe propriul univers, bazat pe temperamentul lui, „raționalist” sau

13 Ibidem.

14 Idem, *The Importance of Individuals*, in *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, p. 256.

15 William JAMES, *Pragmatismul*, Editura Timpul, Iași, 2000.

16 Ibidem, p. 21.

„empiric”, pe experiența lui de viață și pe anumite momente izolate, relevante pentru sine, dar care pentru ceilalți nu înseamnă nimic. După James, este de preferat să fii intelectualist sau raționalist, deoarece, cealaltă extremă este mult mai periculoasă. Empiristul sau senzualul este predispus materialismului, și unui „optimism plin de restricții, căruia îi lipsește siguranța”. De asemenea, „raționalistul se va pronunța, de obicei, în favoarea liberului arbitru, în timp ce empiristul va fi un fabulist”¹⁷.

Aceasta înseamnă că oricât ar încerca cineva să se sustragă temperamentului său, acesta va ieși la iveală și va prevala în formularea concepției sale despre lume și viață și implicit în adoptarea unei atitudini cu privire la instanțele vieții. Cum afectează acest fapt libertatea individuală? Un raționalist va acționa cu responsabilitate în diverse momente critice, pe când un empirist va acționa imoral sau ne-etic, călcând în mod barbar uneori peste sentimentele celorlalți sau va da vina pe soartă, acolo unde responsabilitatea îi aparține în totalitate. Din această pricină, empiristul acționează invariabil sub impulsul momentului, ne având o etică prestabilită. Desigur, raționalismul lui Leibnitz, care înfățișează o lume idilică, ruptă de realitate nu este o soluție viabilă pentru eradicarea răului din această lume¹⁸.

Apoi, James arată că fiecare individ are propriul set de valori, care este foarte greu de schimbat. De fapt, nu se schimbă niciodată. La acest set de valori, se adaugă alte valori nou acceptate, care într-o oarecare măsură sunt compatibile cu setul de valori deja existent. Altminteri, o idee nouă provoacă în individ o reacție adversă, care duce la respingerea ei ca neadevăr. Tot ceea ce este compatibil cu sistemul valoric acumulat și care într-un anumit fel îl completează, capătă statutul de adevăr. Transformarea ideologică a unei persoane are loc gradual, în pași mici. Ideile nou acceptate nu trebuie să fie violente, ele fiind asimilate vechilor concepții, fără ca fondul acumulat să fie lezat în vreun anumit fel și fără ca ordinea lucrurilor, stabilită mai dinainte să fie afectată¹⁹.

De aici rezultă că libertatea individului este mărginită de moștenirea proprie. Cu alte cuvinte, el este liber să creadă ceea ce sistemul său valoric îi dă voie să creadă. Altminteri, o negare a credințelor dobândite,

17 Ibidem, p. 23.

18 Ibidem, pp. 29-30.

19 Ibidem, pp. 45-46.

ar însemna o negare de sine. Și nimeni nu prea este dispus să se dezică pe sine însuși, decât în circumstanțe dramatice. Ca omul să-și schimbe sistemul valoric, trebuie să aibă propriul „drum al Damascului”. Ori acest lucru nu se întâmplă la tot pasul și tuturor. Puțini sunt cei care experimentează așa ceva. Majoritatea oamenilor se simt confortabili cu ideile moștenite și acumulate în experiența lor de viață, ne mai punând la îndoială veridicitatea lor. Mai mult, este puțin probabil, ca acest lucru să li se întâmple celor ne deprinși cu arta cugetării. Aristotel clasifică oamenii, în oameni virtuoși și oameni vicioși, în funcție de cât de mult se îndeletnicesc cu cugetarea, care este cea mai înaltă dintre virtuți²⁰. Așadar, omul este liber²¹, dar în același timp îngrădit. Liber să creadă ce vrea, dar îngrădit de ceea ce crede, pentru că, el nu poate merge dincolo de limitele impuse sieși.

Totuși, așa cum concludă James, în cazul unei opinii noi, ea este asimilată credințelor existente, în măsura în care satisface pretenția de adevăr a individului. Căci, „individul este cel care hotărăște măsura în care ea reușește să îndeplinească acest lucru”²².

Raportul dintre concepția cu privire la originea universului și implicațiile practice ce survin fiecăreia, obligă omul la o alegere. De partea lui, James face o pledoarie excelentă în favoarea existenței lui Dumnezeu, deoarece, o lume condusă de materie, nu poate să ofere nicio perspectivă viitoare omului, ci numai un „ireparabil naufragiu” și o „tragedie finală”. De cealaltă parte, postularea lui Dumnezeu ca și Creator, implică o pace lăuntrică și sentimentul că toată frumusețea acestei lumi, împreună cu zbulciumul ei, nu se vor pierde în uitare. Mai mult, ea ne oferă o siguranță cu privire la viitorul acestei lumi, pentru că inspiră „o ordine ideală, a cărei stăpânire permanentă nu va putea fi compromisă de nimic”²³.

În ce îl privește pe raționalist, salvarea lumii este „un lucru ce se va întâmpla în mod necesar”, în timp ce pluralistul se mulțumește să creadă că acest lucru poate fi „posibil”. Distanța dintre cele două abordări, constă în faptul că un raționalist își construiește sistemul de valori, în funcție de ce se va întâmpla cu lumea acesta, pentru că el este convins

20 ARISTOTEL, *Etica Nicomahică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

21 Ioan-Gheorghe ROTARU, „Religious liberty – a natural human right”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608.

22 JAMES, *Pragmatismul*, p. 47.

23 Ibidem, p. 66.

că realitatea nu se rezumă doar la ce se vede, ci *theosis-ul* este momentul terminus al istoriei acestei lumi. Primul are o perspectivă exclusiv teistă, în timp ce al doilea afirmă că acest lucru *poate* fi posibil.

Și ca nu cumva termenul „posibil” să fie interpretat greșit, James explică ce înseamnă „posibil” pentru un pluralist. Acest „posibil”, nu este o exprimare a indiferenței, ci, mai degrabă exprimarea posibilității matematice ca un anumit lucru să se întâmple. Este vorba de presupunerea unui șir întreg de factori, care fac realmente ca un lucru să devină posibil. Și numai în virtutea acestor condiții existente care facilitează realizarea aceluia lucru, el devine „posibil”. Pentru un pluralist, ceea ce este mai important este prezentul, și el nu își ancorează prea tare speranțele în ceea ce va fi, decât analizând factorii care îndeplinesc posibilitatea realizării momentului final. Spre deosebire de el, raționalistul vede deja lucrul înfăptuit, fără să cântărească mijloacele necesare îndeplinirii lui. El vede scopul final și crede că acesta se va realiza, chiar dacă nu se întrevede vreoaie cale de a ajunge acolo, deoarece, pentru el, realizarea aceluia lucru este o necesitate prestabilită²⁴.

Apoi, James exemplifică ideea de „posibil” din punct de vedere pragmatic, arătând că realizarea unui ideal comun pentru lumea aceasta este posibilă, în măsura în care fiecare dintre noi se dedică realizării aceluia ideal. Deci posibilitatea aceasta nu este abstractă, deoarece, fiecare dintre noi avem potențialul, ca prin aportul nostru mărunț să contribuim la realizarea idealului comun. Realizarea idealului comun de a salva lumea, poate fi posibilă numai prin implicarea personală a fiecăruia dintre noi. Alegerea pe care o facem, va influența în mod considerabil rezultatul și poate fi privită ca un „act creator”. Desigur, James afirmă că schimbarea pe care o putem produce prin alegerile noastre este una parțială, nu totală.

Un ultim aspect care merită remarcat este ideea unei lumi în care Creatorul le dă creaturilor Sale ocazia de a participa la desăvârșirea creației Sale. Această ipoteză este absolut provocatoare. Dar, pe cât este de provocatoare, pe atât de biblică și este, în sensul creștin al termenului. În revelația creștină, Dumnezeu este într-adevăr atât Creatorul, cât și Cel care inițiază actul salvării lumii. Însă, dacă am accepta ideea că omul nu este chemat să facă nimic în toată această operă, pentru că Dumnezeu a făcut totul, am fi cât se poate de reducționiști. Teologia paulină este

24 Ibidem, pp. 147-148.

plină de referiri la responsabilitatea noastră, de a participa, cel puțin la desăvârșirea proprie, printr-o viață de străduință, marcată, ce este drept, uneori de eșecuri, dar care are menirea să devină mai frumoasă decât este în prezent. Și iarăși, că acesta este planul lui Dumnezeu, nu anulează cu nimic, faptul că El ne-a dat nouă responsabilitatea, dar în același timp și privilegiul, de a participa la această operă măreață.

În *Universul Pluralist*²⁵, William James redă concepția lui Josiah Royce, cu privire la individualitatea fiecărei persoane, raportat la mintea absolută. Acesta spune că senzațiile noastre, constituie pentru mintea noastră, ceea ce mintea noastră la rândul-i este pentru mintea absolută. Motivul pentru care noi suntem finiți se datorează faptului că voința noastră este o parte a voinței absolute, la fel cum literele fac parte dintr-un alfabet. După câte se pare, în concepția lui Royce, omul nu are atât de multă individualitate ca persoană, ci el se regăsește pe sine, doar atunci când se unește cu absolutul. Desigur, aceasta este o interpretare panteistă a individualității.

De partea lui, James argumentează că exemplul combinației literelor din alfabet, este „atât un nonsens din punct de vedere logic, cât și inutil din punct de vedere practic”. După el, atât individul, cât și mulțimea, sunt entități conștiente, doar că un grup de oameni este conștient în mod colectiv de individualitatea fiecăruia. Se naște astfel, o nouă conștiință, cea a grupului, care este diferită de cea individuală. Nu indivizii printr-o serie de combinații formează conștiința comună, ci ei au o conștiință comună, deosebită de conștiința individuală. Așadar, James susține că „gândurile cele mai înalte sunt unități psihologice, nu compuse; dar cu toate acestea, ele pot să recunoască ca o multitudine colectivă, aceleași obiecte, care în alte condiții, sunt recunoscute separat ca gânduri simple”²⁶.

Unul din postulatele teoriei transcendente afirmă că „gândul complet absolut este pre condiția gândurilor noastre, și noi, ca și creaturi finite, suntem doar fragmente verbale ale sale”²⁷. Revenind la exemplul cu propoziția, aceasta înseamnă că ea există ca unitate formată înainte de a exista literele, silabele și cuvintele. Nu aceste elemente particulare dau naștere propoziției, ci ea dă naștere particularităților. Ordinea este exact

25 William, JAMES, *A Pluralistic Universe*, Arc Manor, Rockville, Maryland, 2008.

26 Ibidem, pp. 75-77.

27 Ibidem, p. 78.

inversă. Prin analogie, oamenii nu sunt văzuți ca entități individuale, ci ei sunt o reprezentare totală a Absolutului. Particularul este o reprezentare a universalului. O picătură nu poate exista fără ploaia însăși, nicio pană, nu poate exista fără ca să existe o pasăre mai întâi.

Dar James găsește că această teorie are mai multe dificultăți de interpretare. În primul rând, ea anulează existența noastră la propriu. Noi existăm independent de mintea absolută, pe când această teorie propune existența noastră doar ca o exprimare a absolutului. Noi, ca persoane individuale, avem curiozitățile, îndoielile, imperfecțiunile și experiențele noastre particulare, care nu pot fi atribuite Absolutului. Mai mult, ele sunt deosebite și de ale celorlalți, chiar dacă fac parte din aceeași categorie.

În al doilea rând, William James spune că este imposibil de reconciliat particularitățile experienței noastre, cu faptul de a fi obiecte mentale ale absolutului. Dumnezeu creștin, a creat ființe și lucruri *per se*, în timp ce obiectele gândirii noastre nu sunt lucruri *per se*, ci sunt caracteristici impersonale.

În al treilea rând, problema cu întregul raportat la particular constă în faptul că, întregul nu este o realitate în sine, ci părțile sunt reale. Întregul nu este decât percepția noastră asupra cumulului de particularități, este o senzație creată prin aducerea împreună a lucrurilor particulare și reale. Și așa cum concludă James, „în lumea fizică nu există întregul, ci numai particularități”²⁸. Dumnezeu Teist este o Ființă deosebită de creația Sa, nu ca în panteism, unde omul este parte din Absolut. În creștinism persoana are individualitate proprie, distinctă de a celorlalți oameni și distinctă de Cea a lui Dumnezeu. Desigur, James consideră teoria Absolutului contradictorie cu ea însăși, iar ipoteza că părțile și întregul sunt două nume diferite pentru același lucru, „nu suportă o interogare critică”.

Concluzii

Rezumând concepția lui James cu privire la libertate, putem să remarcăm două aspecte:

În primul rând, în ce privește transcendentalismul său, se poate observa influența educației puternic creștine, specific Reformate, cu accentul ei pe demnitatea omului restaurat prin Hristos. Specificul

28 Ibidem, p. 79.

ethosului Reformat constă tocmai în redescoperirea relației personale cu Dumnezeu. Cheia înțelegerii eticii Protestante cu privire la viața socială este raportarea directă a individului la Dumnezeu. Protestantul a redescoperit privilegiul enunțat de sfântul Pavel, care a spus că omul are intrare liberă înaintea lui Dumnezeu²⁹. Între el și Dumnezeu, nu mai stă o întreagă pleiadă de sfinți, la care trebuie să apeleze pentru a se bucura de grația divină. Însă, o dată cu redescoperirea acestui privilegiu, a apărut și conștientizarea responsabilității, nu doar pentru salvarea sufletului, ci și pentru administrarea resurselor materiale. Un creștin răsăritean este obișnuit să încredințeze Bisericii și ierarhilor, mandatul de a-i avea grijă de suflet, știind că urcușul către cer este anevoios și se face treaptă cu treaptă. Protestantul însă, nu mai are pe nimeni între el și Dumnezeu, decât pe Hristos. Realitatea aceasta este pe de o parte înălțătoare, iar pe de altă parte, este cutremurătoare.

În al doilea rând, în ce privește pragmatismul său, nu se poate să nu remarcăm moștenirea specific Protestantă, cu accentul ei pe rezultatele vizibile, motivate de responsabilitatea morală, pe care omul o are atât față de Dumnezeu cât și în față de semenii. Asemenea contemporanului său, Webber, el a fost preocupat atât de implicațiile imediate, dar mai ales de urmările eterne ale acțiunilor sale. De pildă, Webber afirmă, că reformatorii ulteriori lui Luther, nu au avut nici ei intenția de a da naștere la societăți „de cultură etică”³⁰, ci principala lor preocupare a fost „salvarea sufletului și numai aceasta”, efectele culturale fiind neașteptate pentru ei.

Contopirea standardelor religioase cu viața zilnică, adică, a sacru-lui cu profanul, a dat naștere la o nouă etică a muncii, care a ajuns să fie cunoscută ca spiritul capitalist specific protestanților. De pildă, pentru calviști, sfințirea era un sistem de viață, nu doar o luptă interioară omenească, pentru că, „Dumnezeul calviștilor le cerea alor săi nu câte o „faptă bună”, ci o „sanctificare prin fapte” ridicată la rangul de sistem”³¹. Și într-adevăr, din multele influențe ale calvinismului în societatea

29 Cf. Evrei 10:19-22.

30 Max, WEBER, *Etica Protestantă și Spiritul Capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 72-73.

31 Ibidem, p. 135.

modernă, una din cele mai importante este „ideea necesității de a confirma credința în viața profesională laică”³².

În Olanda, menoniții au avut și ei o influență asupra dezvoltării sociale. Ei ca și calviniștii, au avut același aport la dezvoltarea sistemului social specific protestant, deși opuși acestora din urmă în ce privește doctrina predestinării. Aportul lor a constat în faptul că, au scos din teologia lor importanța sacramentelor ca mijloace mântuitoare. Și acolo unde sacramentele nu mai au nicio valoare mântuitoare, starea de a fi mântuit trebuie certificată altfel decât în bisericile tradiționale. Rezultatul a fost același ca și în cazul calviniștilor, o viață socială morală și o etică socială înaltă³³.

Asceza creștină aplicată la viața profesională, a dat naștere la o disciplină și excelență profesională, caracteristică tuturor mișcărilor protestante. Implementarea principiilor creștine în viața socială a avut ca efect nașterea unei societăți care a cunoscut o dezvoltare economică și culturală fără precedent. Etica Protestantă nu s-a rezumat doar la prosperitatea materială. Dimpotrivă, acesta a fost unul dintre rezultatele imediate ale filosofiei despre lume și viață a Reformațiilor timpurii. Țelul lor era unul profund spiritual, care transcendea lumea materială și care i-a determinat să privească viața aceasta cu responsabilitate, în lumina unei vieți viitoare, în care vor fi răspunzători de felul în care și-au trăit-o pe cea de aici. Sistemul capitalist, dezvoltat de Reformați (nu că Reformații ar fi dat naștere sistemului Capitalist, deoarece au existat chiar și forme antice ale capitalismului), a fost o expresie a credinței lor și a preocupărilor lor spirituale, care treceau „dincolo” de prosperitatea materială. Ei au fost mânați de credința că sunt direct responsabili în fața lui Dumnezeu pentru viața lor și pentru felul în care administrează resursele materiale. De aceea, această credință a dat naștere unui sistem care a avut trei caracteristici principale: muncă sârguincioasă, cinste în afaceri și economisirea resurselor. Așa se face că țările cu un fundal Reformat sunt astăzi foarte puternice din punct de vedere economic, spre deosebire de cele preponderent ortodoxe, a căror teologie le-a împiedicat să se dezvolte economic. Cel mai probabil, practica mitei din țările estice, a fost încurajată de ideea că păcatele pot fi plătite cu bani și prin mijlocirea preoților sau a sfinților (până la

32 Ibidem, p. 139.

33 Ibidem, pp. 158-161.

Dumnezeu, te mănâncă sfinții). Această ideologie s-a răsfrânt, din păcate, și din punct de vedere social și politic. De cealaltă parte, Protestanții erau conștienți că sunt direct răspunzători înaintea lui Dumnezeu. Etica lor ținea dincolo de viața aceasta. Sistemul social dezvoltat de ei și prosperitatea materială implicită, au fost urmări firești, inevitabile ale concepției lor despre lume și viață.

Reforma Protestantă a avut un impact covârșitor asupra societății în care a luat naștere³⁴, deoarece a reprezentat o reacție atât la creștinismul de tip apusean cât și răsăritean, aducând schimbări majore în patru domenii specifice: spiritual, socio-politic, economic și cultural.

Mai întâi, prin Reformă s-a reconsiderat raportul dintre om și Dumnezeu. Acesta a fost primul și cel mai important aspect, care a fost de ordin spiritual. Apoi, această mișcare religioasă a favorizat nașterea unui nou tip de societate, deja în formare, trecându-se de la dominația imperialistă, la formarea statelor moderne. În al treilea rând, societatea și-a schimbat percepția asupra posesiunilor materiale, schimbare concretizată în capitalismul de tip protestant, care a influențat economia modernă, și în al patrulea rând, acest tip de societate, a dat naștere uneori mari personalități, de la politic, până la domeniul artelor și culturii. Toate acestea au plecat de la redefinirea principiilor credinței și relației omului cu Dumnezeu. Suflul acesta a trecut ca un tăvălug peste ambele societăți, vestică și răsăriteană, care în esență aveau aceeași teologie soteriologică. Prima, a resimțit din greu efectele Reformei și s-a văzut nevoită să facă schimbări care au întârziat aproape o jumătate de mileniu. A doua, a rămas și încă se încapățânează să rămână după propriul zid, asemenea chinezilor odinioară. Din păcate, societatea românească, profund ancorată în anumite practici autodestructive, refuză încă să se reformeze. Totuși, se întrezărește o rază de speranță: chinezii și-au revenit spectaculos!

34 Ioan-Gheorghe ROTARU, "Editorial", *Scientia Moralitas - International Journal of Multidisciplinary Research*. "Religious Values – 500 Years of Protestant Influence", *Scientia Moralitas Research Institute*, Beltsville, Maryland, United States of America, vol. 2, no. 1 (2017), pp. VIII-XII.

Bibliografie

- ✦ ARISTOTEL, *Etica Nicomahică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- ✦ CAUCHI, Mark, *Unconditioned by the Other: Agency and Alteity in Kant and Levinas*, in *Idealistic Studies*, Volume 45, 2015.
- ✦ JAMES, William, *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, Longmans Green & Co, New York, 1919.
- ✦ Idem, *Great Men And their Environment*, in *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, Longmans Green & Co, New York, 1919.
- ✦ Idem, *The Importance of Individuals*, in *The Will to Believe: And Other Essays in Popular Philosophy*, Longmans Green & Co, New York, 1919.
- ✦ Idem, *Pragmatismul*, Editura Timpul, Iași, 2000.
- ✦ Idem, *A Pluralistic Universe*, Arc Manor, Rockville, Maryland, 2008.
- ✦ MILL, John Stuart, *Despre Libertate*, Editura Humanitas, București, 2005.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Editorial", *Scientia Moralitas – International Journal of Multidisciplinary Research*. "Religious Values – 500 Years of Protestant Influence", *Scientia Moralitas Research Institute*, Beltsville, Maryland, United States of America, vol. 2, no. 1, 2017.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Religious liberty – a natural human right", *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Adevărata libertate sau slobozenie", în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură "Viață și Sănătate", București, 2013.
- ✦ WEBER, Max, *Etica Protestantă și Spiritul Capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2003.